

UPOTREBA AKUZATIVNIH OBLIKA ZAMJENICE ONA

Mile Mamić

 bično se ističe kako su zamjenice zatvorena kategorija: one su izbrojive, poznate, sasvim određene. Gledajući novije, suvremeno stanje, to jest tako, ali usporedimo li sadašnji zamjenični inventar s onim u staroslavenskom, starohrvatskom, pa i u hrvatskom prije nekoliko stoljeća, vidjet ćemo da su i one bile podvrgnute velikim promjenama i s obzirom na svoju službu, lik i oblik. Tako smo npr. imali posvojnu zamjenicu *moj, moja, moje, tvoj, tvoja, tvoje, naš, naša, naše, vaš, vaša, vaše* i posvojno-povratnu zamjenicu *svoj, svoja, svoje*. Odgovarajuće posvojne zamjenice za treću osobu jednine ni množine u formalnom smislu nismo imali. U funkcionalnom smislu ona je ipak postojala: umjesto nje stajao je genitiv osobne zamjenice za treću osobu jednine ili množine odgovarajućega roda. U takvoj, posesivnoj službi taj bi genitiv ostao nepromijenjen: mijenjala se je samo imenica koja je uza nj stajala. Obilje takvih primjera možemo naći u starijoj našoj književnosti. Tako je bilo i u latinskom jeziku, gdje je genitiv *eius, eorum/earum* u takvoj službi ostajao u svim padežima, a padež u kojem je bila imenica osiguravao je razumijevanje padežnih odnosa cjeline. To je u hrvatskom jeziku bio stanovit formalni nedostatak. On se je stoga u daljnjem razvoju nadomjestio nastankom posvojnih zamjenica *njegov, njen/njezin, njihov* (gdje se još kriju sastavnice nekadašnjega genitiva osobnih zamjenica). Zamjenica *čiji, čija, čije* također je plod kasnijega jezičnog razvoja. Zamjenica *sv, si, se* (koja se nalazi u naslovu stare božićne pjesme *U se vrime godišća*) davno se izgubila: ostali su nam samo njezini tragovi u *sinoć, danas* itd. Zamjenički pridjev *vas, vsa, vse* (gdje je u srednjem rodu *e* iza *s* koji se osjećao palatalom) premetnuo se u *sav, sva, sve*, pa se nameće pitanje je li srednji rod *sve* ili *svo*. Sinkronijski su razlozi za *svo* jer je ispred *e* danas *v*, a ne više *s*. Osim toga ni *s* više se ne osjeća palatalom, pa iza njega ne mora u oblicima *o* prelaziti u *e* (npr. instrumental *nosom*, a ne *nosem*).

Osim tih promjena u zamjeničkom inventaru bilo je velikih promjena u oblicima postojećih zamjenica, međusobnih utjecaja jedne deklinacije na drugu, jednoga oblika na drugi, raznih analogija, dodataka ispred ustaljenoga oblika (npr. *n + je go = njega*), raznih navezaka (*n + joj + zi, n + je + zi + n*).¹

Tako je npr. od nekih osobnih zamjenica postojalo istodobno više oblika za jedan padež. A kad postoji više oblika za isti padež, normalno je da se u svojoj uporabi i raspodjeli razlikuju: neki se oblik upotrebljava naglašeno, drugi samo nenaglašeno (enkliitički), neki s prijedlogom, drugi samo bez prijedloga, treći pak s prijedlogom i bez njega. Ta je raspodjela dosta ustaljena, često i povijesno uvjetovana, i ne može se lako proizvoljno mijenjati. Imamo u suvremenom hrvatskom jeziku npr. od za-

¹ O svemu tome može se naći opširno u mnogim knjigama o hrvatskoj jezičnoj povijesti. Vidi osobito: S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970, str. 217. i dalje; B. Jurišić, *Nacrt hrvatske slovnice*, Zagreb, 1942, pretisak 1992.

mjenice *ja* gen. i ak. *mene* (naglašeno) i *me* (nenaglašeno), ali dok u akuzativu oba oblika mogu stajati uz prijedlog (*za mene* i *za me*), u genitivu je samo jedna mogućnost (*od mene*, ali ne: *od me*). Sa sinkronijskoga gledišta to se ne da objasniti, nego se može samo utvrditi da je tako, opisati i propisati, ali se daće objasniti povijesnim razlozima (kad akuzativ nije bio jednak genitivu).

Različitost između naglašenoga i nenaglašenoga oblika dolazi do izražaja u GDA osobnih zamjenica. Prikazat ćemo ih stoga u tim padežima i razmotriti formalni odnos između kraćega i dužega (naglašenoga i nenaglašenoga) dijela:

N	<i>jā</i>	<i>lī</i>	<i>ōn</i>	<i>ōno</i>	<i>ōna</i>
G	<i>mēne, me</i>	<i>lēbe, te</i>	<i>njēga, ga</i>	<i>njēga, ga</i>	<i>njē, je</i>
D	<i>mēni, mi</i>	<i>lēbi, ti</i>	<i>njēmu, mu</i>	<i>njēmu, mu</i>	<i>njōi, joj</i>
A	<i>mēne, me</i>	<i>lēbe, te</i>	<i>njēga, ga</i>	<i>njēga, ga</i>	<i>njū, ju, je</i>
N	<i>mī</i>	<i>vī</i>	<i>ōni</i>	<i>ōna</i>	<i>ōne</i>
G	<i>nās, nas</i>	<i>vās, vas</i>		<i>njīh, ih</i>	
D	<i>nāma, nam</i>	<i>vāma, vam</i>		<i>njīma, im</i>	
A	<i>nās, nas</i>	<i>vās, vas</i>		<i>njīh, ih</i>	

Gledajući samo formalnu stranu i zanemarujući povijest oblika, pri usporedbi odnosa naglašanih i nenaglašanih oblika možemo utvrditi:

1. da su svi nenaglašeni oblici jednosložni;
2. da oni odgovaraju nekom dijelu ili dijelovima naglašenoga oblika, i to: prednjem slogu (*me, te*), stražnjem slogu (*mu, ga*), prednjem dijelu (*nam, vam*), stražnjem dijelu (*je, joj, ju, ih*), središnjem dijelu (*im*) ili kombinaciji početnog i završnog slova/glasa (*mi, ti*);
3. da se neki jednosložni naglašeni sasvim poklapaju s nenaglašenima, samo što se po naglašenosti razlikuju (*nas, vas*).

Iz razmatranja smo isključili akuzativni oblik *nj* iz više razloga (jer on ne tvori slog; jer je on zamjenjiv naglašenim, a ne nenaglašenim oblikom, premda se i on formalno podudara s jednim dijelom naglašenoga oblika, i to s početnim slovom/glasom). Smisao ovog razmatranja jest da se pokaže kako postoji stanovit odnos između naglašenoga i nenaglašenoga dijela i da se postojanje takva odnosa ne smije zanemariti pri utvrđivanju oblikoslovne norme.

Ima padeža u kojima nalazimo tri oblika, pa se nameću pitanja u vezi s njihovom raspodjelom. Tako npr. od zamjenice *ōn* imamo u akuzativu likove: *njēga, ga* i *nj*. S njihovom raspodjelom uglavnom nema teškoća: *njēga* je naglašeni oblik (npr. *Njega vidim* i *Vidim njega*, ali samo: *Vidim ga*, a ne **Ga vidim*). Osim toga *njēga* može stajati i uz prijedloge, a *ga* ne može (npr. *za njega, po njega*, ali ne: **za ga, *po ga*). A što ćemo onda s oblikom *nj*? Mnoge ga gramatike uopće ne navode u paradigmni, nego tek u bilješkama ili objašnjenju. Taj oblik nije nikako zamjenjiv nenaglašenim oblikom *ga* (npr. *Vidim ga*, ali ne: **Vidim nj*). On je zamjenjiv jedino oblikom *njēga*, i to samo uz prijedloge. Budući da taj oblik nema samoglasnika, pa ne tvori slog, njegova uporaba zahtijeva stanovite preinake u liku prijedloga koji završavaju na suglasnik (dobivaju dugo *ā* na kraju) i promjenu intonacije

ako iza prijedloga ne slijedi slog (a slog ne slijedi kad se upotrijebi oblik *nj*).² To su vjerojatno razlozi da se je uporaba toga oblika znatno smanjila. To je sasvim u skladu s pojavom dealomorfizacije u suvremenom hrvatskom književnom jeziku (za to su npr. nastali pridjevi *bankovni* i *čekovni*, a ne: *bančni* i *čezni*, premda je sufix *-ni* mnogo plodniji od sufiksa *-ovni*³).

Osobna zamjenica za 3. osobu ženskoga roda *ona* ima u akuzativu također tri lika: naglašeni oblik u suvremenom je hrvatskom književnom jeziku *nju*, a koji je njoj odgovarajući nenaglašeni oblik, nije tako jednostavno odgovoriti. Tomo Maretić u *Gramatici* 1899. navodi u paradigmi samo lik *je*. Starije gramatike imale su samo *ju*. Maretić je doduše u objašnjenju naveo i lik *ju*, ali je znatno ograničio njegovu uporabu. Raspravljajući o odnosu između oblika *je* i *ju*, kaže ovako: »Za enklitični oblik akuzativa jedn. ženskoga roda služi danas riječca *je*, na pr. vidim *je*; pravi akuzativni oblik *ju* (ispor. *nju*) uzima se ispred glagolskoga oblika *je* (da ne bude dva *je* zajedno) ... [s ekavskim srpskim primjerom: da *ju je* često pevao..., nap. M. M.] Mjesto ovakoga *ju je* stoji samo jedno *je*: a ona mu kaže sve po redu kako *je* bio opkolio požar i kako *je* čoban izbavio [također sprska potvrda uz još nekoliko srpskofolklornih primjera, nap. M. M.]... pače i *je je* se nalazi: jer *je je* Solomun vrlo čuvao [opet srpska potvrda, nap. M. M.]... ali je *ju je* u ovakoj prilici jamačno najobičnije. I samo se *ju* kašto nalazi: lasno će *ju* oni porobiti ... Kako je oblik *je* (mjesto *ju*) mio jeziku, to dokazuju ova dva primjera, gdje uza nj stoji pravi akuzativni oblik *svu*: dok *je svu* (t. j. knjigu) prevede... vidi se dakle, da i pored pravoga akuzativa *svu* ostaje oblik *je*, koji je upravo genitiv, pa služi i za akuzativ.«⁴ U potkrepu zamjene slijeda *je je* slijedom *ju je* Maretić navodi Karadžićevu tvrdnju: »Ovo je *ju* o ovakom događaju (gde posle ovoga mestoimenija ide glagol *je*) od velike pomoći.«⁵

Lijepo je da Maretić i njegov uzor Karadžić ističu ljepotu izričaja u kojem se slijed *je je* zamjenjuje slijedom *ju je*, ali se postavlja pitanje treba li nam uopće slijed *je je* kad i sam Maretić kaže kako je oblik *ju* pravi akuzativ i u stanovitom formalnom odnosu sa *nju*, a oblik *je* zapravo je genitiv i podudara se s naglašenim oblikom genitiva *nje*.

Proučavajući starije naše gramatike, vidimo da je nenaglašeni oblik akuzativa jednine od *ona* bio samo *ju* (prema naglašenom *nju*). Pregledao samo ove naše starije gramatike: Šime Starčevića⁶, Antuna Mažuranića⁷ i Adolfa Vebera⁸.

Svi oni u akuzativu imaju od *ona* nenaglašeni oblik samo *ju*, i u paradigmi i u

² V. E. Barić i dr., *Hrvatska gramatika*. Zagreb, 1995, str. 209. i dalje.

³ S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb, 1991, str. 402. i 403.

⁴ T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb, 1899, str. 186.

⁵ N. dj., str. 186.

⁶ *Nova ricsoslovica iliriska vojnickoj mladosti krajisenoj poklonjena trudom i nastojanjem Shime Starceвича xupnika od Novoga u Lici*. U Tarstu 1812.

⁷ *Slovnica Hèrvatska. Dio I. Rečoslovje*. Zagreb, 1869.

⁸ *Slovnica Hèrvatska*. Zagreb, 1873.

objašnjenju. Veber doduše na str. 41. dodaje: »Něki pisci upotrebljavaju kod žensko-ga spola genitiv singulara męsto akuzativa singulara: poznajem *je* męsto poznajem *ju*; isto tako genitiv plurala męsto akuzativa plurala za sva tri spola; ali općenitu je dosad porabu steklo samo pokratjeno *jih* męsto *je*.«

Iznimno se dakle javlja i oblik *je* umjesto *ju* u akuzativu jednine od *ona*, i to, po Veberovu svjedočanstvu, upotrebljavaju samo »něki pisci«. Zar se je stanje do pisanja Maretićeve *Gramatike* toliko promijenilo u korist oblika *je* da se oblik *ju* potpuno potiskuje?! Retoričko pitanje nema nikakva smisla kad znademo da Maretić nije nimalo uzimao u obzir stanje u hrvatskoj književnosti i u svakodnevnoj hrvatskoj jezičnoj praksi. Pisao je na temelju stanja u djelima svojih uzora — Karadžića i Daničića, što je brzo izazvalo reakciju hrvatske kulturne javnosti, u čije je ime snažno progovorio Antun Radić.⁹ Na temelju takva stanja Maretić je formulirao pravilo o upotrebi nenaglašenoga oblika *ju*, po kojemu ga je sveo samo na razinu položajne uvjetovanosti, i to u vrlo rijetkim prilikama. Takvo je pravilo, možda u još oštrijem obliku, ponovio i godine 1924. u svojem jezičnom savjetniku.¹⁰

U njemu pod riječi *ju* piše: »akuz. sing. f., na pr. vidim *ju*, pohvališe *ju*, prov.; bolje: vidim je; ali *ju* ostaje ispred glag. oblika *je* (t. j. jest), na pr. on *ju* je vidio, našla *ju* je.« Tu dakle ide korak dalje, pa oblik *ju* proglašava provincijalizmom, a njegov dopušteni životni prostor nimalo ne proširuje.

Da stanje u hrvatskome jeziku nije baš takvo, krunski je svjedok upravo Maretić. On je za Akademijin Rječnik obradio od riječi *maslo* do *pršutina*, pa mu je zapala i obrada zamjenice *ón, óna, óno*. Tu najprije govori o naglašenom obliku akuzativa jednine zamjenice *óna*, tj. *njá*. Od problematičnih nenaglašenih likova najprije navodi lik *ju*, za koji kaže da se javlja od 16. stoljeća nadalje. Pošteno priznaje da se oblik *ju* nalazi »često u dalmatinskih pisaca XVIII vijeka« i »veoma često u slavonskih pisaca istoga vijeka«, potkrepljujući to vlastitim istraživanjem jezika dalmatinskih i slavonskih pisaca. Dodaje da *ju* »nije sasvijem neobično ni poslije«. A čim prijede na srpsko-folklorne primjere, koji ga tjeraju na onakav zaključak kao što je to napravio u *Gramatici*, opet ne može odoljeti a da ne ponovi isti zaključak: »Oblik *ju* uzima se u današnjem književnom jeziku ponajviše ispred glagolskoga oblika *je*...« Nije li ipak prilogom »ponajviše« htio donekle ublažiti pravilo iz svoje gramatike i jezičnog savjetnika?! Nakon toga navodi oblik *je*, za koji opet kaže da je to »upravo genitiv mjesto akuzativa kao *ńega* u muškom rodu i kao *ńih* u plur.« I za oblik *je* navodi da se često nalazi u dalmatinskih pisaca XVIII. stoljeća, ali »vrlo rijetko u slavonskih pisaca istoga vijeka«. I to potkrepljuje vlastitim istraživanjem jezika dalmatinskih i slavonskih pisaca. Tu dodaje: »Ispred glagolskoga oblika *je* uzima se obično *ju*, kako se vidi kod toga oblika, ali se nalazi kašto i *je*« (zatim navodi primjere za slijed *je je*). Da je Maretić u pitanju uporabe nenaglašenoga oblika akuzativa jednine od zamjenice *óna* bio dosljedan vlastitom istraživanju i stvarnom stanju u hrvatskoj knjizi, pravilo bi bilo zacijelo drukčije formulirano. A ovako, on nije doduše sasvim isključio iz uporabe oblik *ju*, nego ga je tako položajno uvjetovao da ga

⁹ *Sabrana djela*, knj. XV.

¹⁰ *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb, 1924, pod riječi *ju*.

je doveo na rub pojavljivosti. Snaga njegova autoriteta usmjeravala je daljnji razvoj u tom pogledu, ali se i u gramatikama koje načelno prihvaćaju Maretićevo pravilo o raspodjeli tih dvaju oblika, vidi i stanovit otpor. On se očituje u ovom:

1. Većina gramatika navodi na prvom mjestu *ju*, a na drugom *je*, premda je *ju* navodno vrlo rijetko i položajno uvjetovano, a *je* redovito. Razlog takvu redu mogla bi doduše biti i formalna podudarnost naglašenoga oblika *njū* i nenaglašenoga *ju*. Oblik *ju* stavlja ispred *je* Florschütz¹¹, Brabec-Hraste-Živković¹², Barić i dr.¹³, Babić i dr.¹⁴.

2. Posmaretićevske gramatike nastoje koliko-toliko proširiti životni prostor oblika *ju*. Tako npr. Florschütz¹⁵ Maretićevo pravilo o raspodjeli *ju/je* dodaje: »Tako isto može *ju* stajati iza glagolskih oblika na *-je*: *čuje ju*, *miluje ju*.«

Jezični savjetnik s gramatikom znatno proširuje mogućnost pojavljivanja oblika *ju*: »Radi blagoglasja može doći i iza koje druge riječi koja se svršava na *-je*...«¹⁶ Gramatika Zavoda za hrvatski jezik¹⁷ prihvaća to isto samo malo drukčije formulira: »onda kad je ispred njega slog *je*, npr. *Nije ju* nikad vidio. Ne voli limunadu, ali *pije ju* kad je vruće.« *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* proširuje to i na slučajeve na *-je*, *-lje* i *-nje*, ali pod utjecajem maretićevskih preporuka ipak dodaje: »U starijih pisaca može se naći *ju* umjesto *je*.«¹⁸

Iz vlastitoga iskustva znam da se *ju* nevezano, neuvjetovano, sasvim slobodno može naći dosta često gdje se po pisanoj normi ovoga stoljeća ne smije pojaviti. To može biti utjecaj kajkavskoga, u kojem je nenaglašeni oblik samo *ju*. Ali se ne smije zanemariti ni utjecaj podudarnosti *njū* – *ju*, utjecaj gramatika koje stavljaju u paradigmi *ju* ispred *je*. Zacijelo nije bez utjecaja ni činjenica da je oblik *ju* bio jedini ili barem mnogo češći oblik nego *je* te da je oblik *ju* u skladu s povijesnim razvojem (*jo* dalo *ju*). Istina, sve osobne zamjenice imaju u jednini i množini jednak akuzativ i genitiv, jedino se u akuzativu jednine ženskoga roda od *ona* pored kratkog oblika *je* javlja i oblik *njū*, *ju*, što je davno utvrdio Florschütz.¹⁹ Ako i prihvatimo tu težnju u osobnih zamjenica da im se genitiv i akuzativ oblično izjednače, tj. da se genitivni oblik potpuno proširi i na akuzativ, pa da je i potiskivanje oblika *ju* oblikom *je* plod te težnje, ostaje nam još čvrsto naglašeni oblik akuzativa od *ona* – *njū*. Osim toga imamo još uvijek i akuzativni oblik *nj* od *on*. Zamjenom oblika *ju* oblikom *je* nismo postigli ništa, a prekinuli smo vezu sa stanjem u nedavnoj

11 *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1907.

12 *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1952.

13 E. Barić i dr., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979. – Drugo i treće izdanje te gramatike s promijenjenim naslovom također navodi *ju* na prvom mjestu.

14 S. Babić i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1991.

15 N. dj., str. 44.

16 S. Pavešić i dr., *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb, 1971, pod riječi *ju*.

17 Treće, promijenjeno izdanje djela iz bilj. 13. izašlo je pod naslovom *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1995; vidi u njoj str. 210.

18 S. Babić i dr., str. 648.

19 N. dj., str. 44.

našoj tradiciji, prekinuli smo sukladnost sa stanjem u kajkavskom dijalektu, s povijesnim razvojem.

Sve to govori u prilog tvrdnji da bi valjalo "odriješiti" uporabu oblika *ju* u akuzativu osobne zamjenice *ona*. Onda bi nam Maretićevo pravilo bilo sasvim suvišno. U tom smjeru ide bojažljivo i naša novija pisana norma. Sve to jasno upućuje na potrebu preispitivanja nekritički prihvaćenih pojedinosti Maretićeve jezične norme. Među takve pojedinosti pripada očito ograničenje uporabe akuzativnoga oblika *ju* od *ona*. Mislim da bi zasad *ju* trebao biti bar sasvim ravnopravan oblik s oblikom *je*.

SAŽETAK

Mile Mamić, Filozofski fakultet Zadar

UDK 808.62:801.24, izvorni znanstveni članak

primljen 2. listopada 1995., prihvaćen za tisak 10. prosinca 1995.

Use of Accusative Forms of Pronoun *ona*

The paper deals with the distribution and formal coincidence of stressed and unstressed forms of the personal pronouns *on*, *ona*, *ono*, particularly in the accusative singular feminine. The author argues for an equality of forms *ju* and *je*.

NAGLASCI TUĐICA NA -IJ

Stjepan Vukušić

Podemo li od riječi *magisterij*, koja je u znatnom optjecaju, susrest ćemo se u živoj jezičnoj porabi sa šest njenih naglasnih inačica: *magistērij*, *magistērij*, *magistērij*, *magistērij*, *magistērij* i *magistērij*. Tu su likovi s prenesenim, neprenesenim i adaptiranim naglaskom, bez zanaglasne dužine ili s njom. I u zapisanoj normi postoji naglasno šarenilo, ali ovdje dakako u okvirima općega naglasnog propisa, dakle u okvirima novoštokavštine, tj. postoji preneseni i adaptirani naglasak s različitim rješenjima glede zanaglasne dužine: *magistērij* (Klaićev *Rječnik stranih riječi*¹), *magistērij* (Anićev *Rječnik hrvatskoga jezika*²), *magistērij* i *magistērij* (*Povijesni pregled, glasovi i oblici* Stjepana Babića i suautora³). Očita su, dakle, u te riječi

¹ Zagreb, 1988.

² Zagreb, 1991.

³ Zagreb, 1991.